

Moravče.

Leop. Podlogar:

Iz zgodovine kranjskih trgov.

10. Moravče.

(420 m, 283 prebivalcev.)

ni je kmalu prijaznejše doline na Gorenjskem, kakor je moravška. Lepe vasice sloné ob zelenih holmih, skrite večinoma med košatim sadnim drevjem; dobro obdelane njive se vrsté s temnimi bukovimi in sivimi borovimi gozdi in logi. Po dolini teče mirna in počasna Drtíjščica, ki jo obrobľajo zeleni travniki. Iznad višjih vrhov, ki varujejo ta dol, migljajo bele cerkvice v zeleno ravnino, sredi katere stoji veličastna moravška dekanijska cerkev, ki o nji poje domača pesem:

Prelepa je moravška fara,
ki na Kranjskem nima para,
cerkev je sv. Martina,
dva rdeča turna ima.

Okrog cerkve se razvija prijazni moravški trg, ki šteje s Trznom le 283 duš.

Občina Moravče spada pod kamniško glavarstvo in pod sodnijo na Brdu. K občini spada še tudi 13 vasi in šteje vsa soseska 2090 prebivalcev.

Župnija je pa veliko večja in šteje 4721 duš. Dušno pastirstvo oskrbuje v Moravčah župnik, ki je obenem dekan moravške dekanije, z dvema duhovnima pomočnikoma. Šola v trgu je štirirazrednica in enorazredna za oddaljene kraje. Šola v Moravčah se omenja že l. 1777. Dvorazrednica je na Vrhpolju. Dobila je novo poslopje l. 1905. V zasebni hiši pa se je poučevalo od l. 1850. Šola pri sv. Trojici se je zidala l. 1893. Pri Sv. križu je pa od istega leta redna ekskurendna šola.

Razen lepe naravne lege nima trg Moravče nič posebnega na sebi; tudi trških pravic ne more pokazati, dasi uživa te od bogve kdaj. Dobro obiskovani moravški semnji so od nekdanj na glas.

V moravški župniji, v soseski Sv. križa, v vasi Zagorica na Vehovem je bil rojen slavni matematik, podpolkovnik Jurij baron Vega dné 23. marca l. 1754. Dne 26. septembra 1802 so pa mrtvega potegnili iz Donave v Nussdorfu poleg Dunaja. Kot dijak se je pisal »Veha« ali »Vecha«, v vojaški šoli se je pa začel podpisovati Vega. Na trgu pred cerkvijo ima Vega spomenik, na rojstni hiši v Zagorici pa vzdano spominsko ploščo. Na njegovem rojstnem domu živi zdaj popolnoma drug rod. Imel je Vega eno sestro, ki se je omožila preko Save na Dolenjsko. Njega zaroda pa ni bilo mogoče dozdej izslediti.

V Kosezah pri Moravčah je bil pa rojen Ivan Vesel dné 12. septembra 1798. Umril je kot višji katedralni (finančni) svetnik v Trstu dné 26. marca 1884. Kot pesnik si je nadél ime »Koseski«, po svoji rojstni vasi. L. 1844. je prišla na svetlo njegova najboljša pesem: »Slovenija cesarju Ferdinandu«. V nji so znane besede:

Hrast se omaja in hrib — zvestoba Slovencev ne gane.

Slavo kmetu je opel v pesmi: Kdo je mar? Ko je izšla ta pesem l. 1846. v Novicah, je Slovence silno navdušila. Več pa nego izvirnih pesmi je Veselovih prevodov. Povsod nastopa kot mojster dovršenih heksametrov in pentametrov in v prijetni ritmiki. Njegove pesmi so imele nekdanj velik vpliv na probujenje narodne zavesti in na duševni preporod slovenskega naroda. Oglašal se je Koseski v časopisu, ki ga je tedaj izdajal oče slovenskega naroda, Janez Bleiweis, v Novicah. Imenujejo ga slovstveniki »klasika Novic«, kar pomeni: pesnika prve vrste v tedanji dobi, ko so izhajale Novice in so prinašale že njegove prve pesmi.

Kakor je širom vojaškega sveta znan Vega, širom slovenskega literarnega sveta Koseski, tako je znana širom Slovenije Limbarska gora ali gora sv. Valentina, na katero veže verno slovensko ljudstvo legendo o sv. Valentinu in Peregrinu. Severno te gore vede široka državna Dunajska cesta iz Ljubljane v Celje. V položnem strmecu se vije po dolini Radomlje. V Lukovici pri Brdu, severozapadno od Limbarske gore, priteče v Radomljo Drtijsčica. Ob tej se razvija drtijska, moravška dolina, ob tej vodi tudi cesta iz Lukovice do trga »Moravče«.

Ime Moravče je razlagal že učeni jezikoslovec Jernej Kopitar (1780—1844), rojen v Repnjah na Gorenjskem, ki je poznal to dolino.

Pisal je, da so imeli ob času kneza Svätopluka v tej dolini svoj tabor Moravani in tudi utrdbo proti napadom Madžarov. Svätoplukova oblast se je baje raztezala celó tako daleč. Če se pa vendar ni, so pa semkaj pobegnili Moravani pred Madžari ali pa so bili tu sem poslani v ujetništvo Moravani kot ujetniki karantanskih vojvod.

Za njim je razlagal ime Moravče še tudi drug jezikoslovec, ki se je zanimal za moravško dolino in jo je dobro poznal. Rojen je bil ta jezikoslovec v Tuhinjski dolini (Zg. Tuhinj). To je bil učeni frančiškan in profesor na gimnaziji v Novem mestu, o. Ladislav Hrovat. On ne bi bil imel nič proti razlagi Kopitarjevi, ko bi bila res oblast Moravanov segala do kranjske meje, tako pa ji že z zgodovinskega stališča ni mogel pritrditi. Nič se ne upira onim, ki menijo, da je korenska beseda »mor« lastni pridevek živalskih imen in bi »mor« pomenilo črnega vola. Ne more si pa misliti, da bi bili ljudje v tej dolini redili le črno živino, ker to ni odvisno od volje ljudi, ampak od različnih drugih vplivov. Morav — pravi — nahajamo pri vseh Slovanih čudo veliko. Imajo besedo Moravci, Srbi, in kar jih je vmes. Imajo jo celo Nemci, a so jo povzeli od Slovanov (March). Morava je občno ime in pomenja kraj, kjer se zbira voda po travnikih, po ravnini, ter dela potoke. Tako je tudi tukaj. Dolina je prostorna in ob deževju polna jarkov in luž. Vse se napolni in ob deževju steka v skupni jarek, ki drči naprej.¹ Moravška dolina je res kakor velika skleda, polna vode, in ima le malo odtoka. Zato je ravnina zelo mokra in ob deževju takoj prenapolnjena z vodo. Še bolj pa je zaostajala voda v tej dolini v stari dobi, ko si Sava še ni bila vrezala v živo skalo pod Zalogom tiste ozke in globoke struge, po kateri je potegnila za seboj neizmerno vodovje, ki je zalivalo prostrano gorenjsko kotlino. Bilo je tedaj tudi res pravo močvirje, močvara (das Moor). Pa bodi temu kakorkoli! Zdaj je moravška dolina lepa in prijetna; kako so pa prišle Moravče do tega imena, o tem naj ugibajo in se prepirajo jezikoslovci ali komur se ljubi. Mi se ozrimo po zgodovinskem opisu Moravč in okolice.

Mimo moravške doline je držala rimska cesta, ki je vezala Emono (Ljubljano) s Celejo (Celjem). Ta cesta je imela na Kranjskem postaje: Mengeš (Ad quartodecimo), Gradišče pri Podpeči (Ad Publicanos) in na Trojanah (pri Sv. Ožbaltu ali Šent Gothardu) postajo Adraus.² Po tej cesti so se nekoč pomikale na mejo rimskega cesarstva vojaške legije, pa tudi rimski izseljenci, ki so iskali po naših krajih ugodnih mest za naselitev. Veliko jim je bilo ležeče na tem, kakšen je bil svet na zunaj; li ugoden za trajno prebivanje ali ne? Nič manj, ampak še veliko več jim je bilo ležeče na tem, kakšen je svet od znotraj. Pregledali so, li ni na novi zemlji skritih zakladov? Niso pa mislili na take zaklade, kakršne so zakopali ljudje v zemljo iz strahu pred tatovi, ampak iskali so, kam so skrili — tako so rekli — naravne zaklade zemljanom nevoščljivi bogovi. Iskali so rude, take ali take, vsaka bi jim bila všeč. In zraven željá po teh

¹ Prim.: Danica 1863. 10. Dom in Svet 1891. 224.

² Müllner, Emona 203.

skritih zakladih je gnala Rimljanè, da so preiskali ne samo kožo, ampak tudi drob in kosti moravškega svetá. Učenjaki imajo dandanes dokaze, da so kopali že Rimljani v moravški dolini svinčeno rudo, in sicer v Škofskem hribu, kjer so imeli dva svinčena rudnika.³ Na Vačah so staknili železno rudo. So li prišli ti ogledniki od Moravč, od koder drži na Vače cesta, ali od drugod — o tem se učenjaki še niso sporazumeli.

Slovinci, ki so prišli v to dolino precej pozneje za Rimljani (po 568.), se kot poljedelski narod niso radi pečali z rudarstvom. Stari rudniki so bili že zdavnaj porastli. Nad njimi so pasli svojo živino, prodajali brav, kože in izdelovali sukno. Suknarstvo v moravški dolini je bilo v 17. stoletju že zelo razvito. Kmetje so s tem obrtom obogateli. Veliko podložnikov se je odkupiló od graščakov. Postalí so samostojni, in marsikateri kmet je mogel odšteti svoji hčeri več dote kakor graščak, ki je bil prej njegov gospodar.⁴

Lepa moravška dolina je pa mikala tudi plemenito gospodo, da si je v dolini in po vrhovih okoli nje zgradila svoje gradove.

Najstarejši grad v moravški dolini je bil menda grad Limbarski (Lilienberg) pod cerkvijo sv. Valentina. O tem gradu pa danes ni nobene sledu več. Bil je kdaj last Limbarskih plemičev (von Lilienberg). Izmed teh se omenja l. 1156. Vitigo⁵; l. 1202. Henrik, Gebhard in Herman; l. 1263. Gebhard in Ivan; l. 1300. Nikolaj, Pirs, Seyfrid; l. 1301. Vitigo, župnik moravški in naddiakon Savinjski, l. 1419. Urh; njegova sestra Marjeta je bila omožena na Hmeljniku. Koncem 15. stoletja je rod Limbarskih izumrl. Kakor je razvidno iz raznih listin v kamniškem župnem arhivu in drugod, so bili ti Limbarski preveč grabežljivi in niso prizanašali niti podložnim ne sosedom ne cerkvam. Zadnji Limbarski je umrl nasilne smrti na pokopališču v Mekinjah. Ubili so ga trije kmetje. Že v Valvazorjevem času se ni poznal več sled, kje je stal njih grad.⁶ — Trdno so se bili ukoreninili v moravški dolini Galli, ki se omenjajo na Rožeku (Rudolfsegg) že leta 1355. Imenuje se lastnik Konrad Gall. Valvasor omenja, da je odpeljal Andreju Gallu plemič Schnitzenbaum lepo hčer Evo Barbaro siloma, ker mu je izlepa ni hotel dati v zakon. Poročil jo je skrivaj, toda zakonske sreče se ni dolgo veselil. Štirinajst dni po poroki je padel s konja in si zlomil tilnik.⁷ Pesnik je pa po narodni pripovedki ves dogodek zasukal tako: Stari Rožekar (Gall) se je poslovil od hčere in šel na Turško. V boju je bil ranjen, in Turki bi ga bili razsekali, da ga ni rešil mlad kranjski vitez. Rešitelju je Gall ponujal plačilo, a rešitelj ni maral drugega kakor njegovo hčer. Te mu pa Gall ni hotel dati v zakon. Rešitelj mu zagrozi, da ga bo zadela

³ Dimitz, I. 70.

⁴ Dimitz, G. Kr. III. 437.

⁵ Ur. u. R. B. I. 112.

⁶ Valv. XI, 341.

⁷ Valv. XI, 477.

kazen. Z njim bo namreč izumrl njegov rod. Rožekar res naglo umrje. Bil je zadnji svojega rodu. Spolnilo se je, kar mu je užaljeni snubač napovedal:

Ker v ženo mi jo nočeš dat,
razpadel bo po teb tvoj grad.⁸

Leta 1515. so uporni kmetje grad Gallov obvladali in ga močno poškodovali. V protestantski dobi so bili Galli privrženci nove vere. Tu na Moravškem so imeli svojo molivnico in grobnico. Tu so pokopavali zamrle svoje rodovine. Okoli l. 1660. je dal pokopati v tej grobnici obrist Ranft svojo soprogo luteranko. Vojaki so jo podnevi pokopali, ponoči pa grob oropali. Njih glavlar, Ranft sam, je dal potem v jezi postreliti vse vojake pogrebnike.⁹ Zemljiška posest je s časom prešla med kmete. Razvalina gradu je pa zelo zarastla. Že v Valvasorjevem času je bil grad prepuščen razpadu. Bil je nekdanj močno utrjen, pa so ga Galli vendar zapustili. Njih posestva in podložniki so bili razmetani po dolini, graščaki so pa zidali drugod nove gradove: najprvo v Moravčah in koj nato v Češnjicah. Grad Moravče so zidali Galli l. 1550. Leta 1604. je kupil grad Samuel Hasiber, od katerega ga je kmalu kupil Ivan Herbert Barbo, ritmojster v Karlovcu. Leta 1680. je bil njegov lastnik Karol Valvasor¹⁰. Zdaj je tam kmečka hiša, imenovana »Čebulovna« po posestniku Čebulu.

Istega leta (1550 kakor Moravče so zidali Galli tudi grad Češnjice (Lichtenegg) na novo. Tudi ta grad, kakor Moravče, je kupil pozneje luteranec Hasiber 12. avgusta 1605. od bratov Viljema, Krištofa, Rudolfa in Seyfrida pl. Gall, in ne, kakor poroča Valvasor¹¹, l. 1612. Graščina in nekaj zemljišča ondi je bilo zadnje čase last deželnega odbora. (Konec.)

⁸ Novice 1854, 137. — ⁹ Valv. XI, 476. — ¹⁰ Valv. XI, 379. — ¹¹ Valv. XI, 341.

Janko Polák:

Uspavanka.

*Dete moje, srček zlati,
spavaj mirno in sladkó:
tebe ziblje tvoja mati,
ki te ljubi presrčno!*

*Dete moje, srček zlati,
Bog ti pošlji sladek san!
Daj ti nočko vso prespati,
da vzbudj te šele dan.*

*Dete moje, srček zlati,
lahko noč in Bog s teboj!
Angel božji, sel krilati,
naj bo v temi varih tvoj!*

